УДК 94 (430 + 44):911.375 «04/10»
DOI https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.2.19

Налівайко Андрій Олександрович,
доктор філософії, спеціаліст першої категорії навчального відділу
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
orcid.org/0000-0002-5518-6637
andrejnalivajko33@gmail.com

ОБРАЗ ПЕТРА ДАМІАНІ В НАУКОВОМУ ДОРОБКУ ПРОФЕСОРА АНДРІЯ СЕРГІЙОВИЧА ВЯЗИГІНА

Андрій Сергійович Вязигін (1867–1919 роки) – історик-медієвіст, професор Харківського університету. Характерною рисою А.С. Вязигіна як дослідника було переважання в його творчості церковно-історичної тематики. У зв'язку із цим головним предметом дослідницької роботи вченого стала історія церковно-суспільних перетворень в XI столітті в Західній церкві.

У своїх наукових розвідках професор А.С. Вязигін критично сприйняв спрощений поділ церковної історії на «занепад» і «відродження», показав, що реформи – це результат внутрішніх процесів, а не лише авторитарного втручання зверху.

У своїй роботі «Петро Даміані та церковно-суспільні перетворення XI століття» (1895 рік) учений представив докладний аналіз ролі Петра Даміані у процесі реформування церкви XI століття. Ця праця була заснована на пробній лекції, прочитаній 10 листопада 1894 року, і опублікована в «Записках Харківського університету». Цікавим видається той факт, що професор А.С. Вязигін одним із перших у вітчизняній науці ввів постать Петра Даміані в науковий обіг, показав його не просто як теолога та ченця, а як громадського діяча, залученого у процеси реформ.

Головним завданням медієвіста було розкриття діяльності Петра Даміані як представника поміркованого спрямування церковних реформ XI століття. А.С. Вязигін зазначає, що П. Даміані прагнув морального оновлення духовенства, виступав проти радикальних методів реформаторів. П. Даміані вважав за краще м'які заходи, спрямовані на покращення дисципліни та моралі в церковному середовищі.

Зазначена стаття є скромною спробою автора сказати своє слово щодо названої діяльності А.С. Вязигіна.

Також у статті критично розкрита реформаторська діяльність П. Даміані, показано, що його ідеї справді сприяли зміцненню дисципліни та духовної чистоти. Однак його радикальні методи та крайній аскетизм є дуже полемічними та спричиняють дискусії серед дослідників.

Ключові слова: Петро Даміані, А.С. Вязигін, папство, Католицька церква, реформа, середньовіччя, Гільдебранд, Харківський університет.

Nalivayko Andrii,
Doctor of Philosophy,
Specialist of the First Category at the Educational Department
Odessa National University named I. I. Mechnikova
orcid.org/0000-0002-5518-6637
andrejnalivajko33@gmail.com

THE IMAGE OF PETR DAMIANI IN THE SCIENTIFIC WORK OF PROFESSOR ANDREY SERGIEVICH VYAZYGIN

Andrii Sergiiovych Viazyhin (1867–1919) was a historian and medievalist, professor at Kharkiv University. A characteristic feature of A.S. Vyazyhin as a researcher was the predominance of church and historical themes in his work. In this regard the main subject of his research work was the history of church and social transformations in the eleventh century in the Western Church.

In own research Professor A.S. Vyazygin critically perceived the simplistic division of church history into "decline" and "revival", showing that reforms are the result of internal processes, not just authoritarian intervention from above.

In his work “Peter Damiani and the Church and Social Transformations of the Eleventh Century” (1895) the scholar presented a detailed analysis of Peter Damiani’s role in the process of reforming the church in the eleventh century. This work was based on a trial lecture, wchich delivered on 10 November 1894 and published in the Notes of Kharkiv University. It is interesting to note that Professor A.S. Vyazyhin was one of the first in the national science to introduce the figure of Petro Damiani into scientific circulation, showing him not just as a theologian and monk, but as a public figure who involved in the reform processes.

The main task of the medievalist was to reveal the activities of Peter Damiani as a representative of the moderate trend of church reforms of the eleventh century. A.S. Vyazyhin notes that Damiani sought the moral renewal of the clergy, opposing the radical methods of the reformers. Damiani preferred soft measures aimed at improving discipline and morality in the church environment.

This article is a modest attempt by the author to have his word about the above-mentioned activities of A.S. Vyazigin.

The article also critically analyses the reformist activities of P. Damiani, showing that his ideas did contribute to strengthening discipline and spiritual purity. However, his radical methods and extreme asceticism are very polemical and cause discussions among researchers.

Key words: Peter Damiani, A.S. Vyazygin, papacy, Catholic Church, reform, Middle Ages, Hildebrand, Kharkiv University.

Аналіз досліджень і публікацій засвідчує, що особистість професора А.С. Вязигіна привертала та привертає до себе значну увагу дослідників різних історичних періодів. Науково-творча та суспільно-політична діяльність ученого досить по-різному висвітлювалася в дореволюційній, радянській і сучасній історіографії. Дореволюційні видання – це ювілейні збірники, рецензії на його головні наукові праці. Тут варто зазначити статтю А.А. Денисова (Денисов, 1917, с. 315–317), присвячену двадцятип’ятиріччю науково-педагогічної діяльності А.С. Вязигіна. У радянській історіографії переважно давалася негативна оцінка науковій діяльності професора А.С. Вязигіна. Досить згадати роботи з історіографії радянського медієвіста О.Л. Вайнштейна (Вайнштейн, 1940). Така оцінка зумовлювалася політичною позицією історика за життя.

Неупереджену оцінку наукової діяльності історику дає його вчитель, а в майбутньому й колега, інший професор Харківського університету, В.П. Бузескул у своїй монументальній праці «Всеобщая история и её представители в России в XIX – начале XX в.» (Бузескул, 1931, с. 95). Викладацька, творча та громадська діяльність представлена у статті Є.Г. Семергей (Семергей, 2015, с. 111–115). Окремо хотілось би також звернути увагу на вивчення теми у вітчизняній науці. Важливими в контексті нашого дослідження є наукові розвідки професора Харківського університету С.І. Лимана (Лиман, 1992, с. 124–129; Лиман, 2017, с. 71–82). У своїх працях автор розглядає науково-педагогічну, суспільно-політичну діяльність провідного медієвіста Харківського університету кінця XIX – початку XX ст. А.С. Вязигіна. Наголошується, що в його науковому доробку переважала церковно-історична тематика, головним чином вивчення перетворень католицької церкви в XI ст. та ролі в них Папи Римського Григорія VII (Гільдебранда). Дається оцінка його науковим працям. Загалом, роботи презентують широку палітру бібліографічного матеріалу.

Постановка проблеми. Петро Даміані (1007–1072 рр.) – видатний італійський богослов, кардинал і реформатор церкви, один із ключових діячів руху за церковну реформу XI ст. Історики оцінюють його діяльність у контексті боротьби за очищення церкви, зміцнення дисципліни духовенства та централізацію папської влади. Однак його радикальні методи та крайній аскетизм спричиняють дискусії серед дослідників. У дослідженні видається доцільним присвятити більше уваги постаті А.С. Вязигіна – відомого дослідника історії Західної церкви XI ст., його науковій візії щодо діяльності церковного реформатора Петра Даміані.

Мета статті – з’ясувати внесок ученого в дослідження релігійної реформи та релігійних процесів Західної церкви XI ст., простежити оцінку релігійно-політичної діяльності Петра Даміані.

Виклад основного матеріалу дослідження. Домінантою науково-творчих студій професора Харківського університету А.С. Вязигіна (1967–1919 рр.) була церковно-історична тематика.

Першорядний інтерес для вченого становило папство, яке він називав «могутнім двигуном» в історії Західної Європи (Вязигин, 1896, с. 1). У зв'язку із цим головним предметом дослідницької роботи вченого стала історія релігійно-політичних і церковно-суспільних перетворень в XI ст. Саме цьому він присвятив багато своїх досліджень-монографій. Ще у студентські роки А.С. Вязигін заявив про себе як про талановитого медієвіста, оприлюднивши твір «Борьба Генриха IV с Григорием VII до избрания Рудольфа Швабского» (Вязигин, 1889, с. 3), за який, до речі, був нагороджений історико-філологічним факультетом золотою медаллю. Твір також отримав позитивні відгуки наукового керівника, професора В.К. Надлера (Денисов, 1917, с. 2). Тоді ж ним був опублікований у відомій серії «ЖЗЛ» історико-публіцистичний нарис «Григорий VII. Его жизнь и общественная деятельность» (Вязигин, 1891). У своїй статті, присвяченій 150-річчю від дня народження А.С. Вязигіна, професор С.І. Лиман так характеризує цей твір: «<…> його значення полягало в тому, що в російській медієвістиці це була перша спеціальна робота про Григорія VII» (Лиман, 2017, с. 73). Найпопулярнішою роботою, яка принесла визнання А.С. Вязигіну в науковому світі, була його магістерська дисертація «Очерки из истории папства в XI в. Гильдебранд и папство до смерти Генриха III» (Вязигин, 1898, с. 6). Під час проведення аналізу праць автора тезисно відобразимо його головні ідеї.

Професор А.С. Вязигін не погоджується із притаманним західній історіографії трактуванням поняття «боротьба за інвеституру», уважає, що це боротьба, яка торкалася багатьох сфер життя людей Західної Європи, а не тільки локальний конфлікт між римськими папами й імператорами Священної Римської імперії. Він полемізує з такими метрами історичної науки Заходу, як: Гізібрехт (Gisbert, 1998), Штейндорф, Мартенс (Martens, 1887, S. 159, 179), Сакур, виступає проти крайнощів їхніх наукових поглядів так званої «пресловутої історичної критики» (Mirbt, 1891; Giesebrecht, 1873, S. 152). А.С. Вязигін відмовляється від ідеалістичного сприйняття діяльності папи Григорія VII та його особливої ролі у Клюнійському русі, наголошує на тому, що духовна реформа поступово назрівала й була закономірним історичним феноменом. Окрім величезної кількості матеріалу німецької, французької, російської історіографії (Бьомера, Ейкена, Яффе, Гер'є, Трубецького й інших) (Вязигин, 1898, с. 1–2), автор використовує найважливіші історичні джерела: Annales Romani (MGH, SS. Bd. V. Hannover. 1844, p. 468–480), матеріали Monumenta Germaniae historica (URL: http://www.mgh.de/publikationen), листи римських пап Бенедикта IX, Віктора II, Климента II, полемічні твори, які описують історичний період.

Продовжуючи досліджувати релігійно-суспільне життя, церковно-державні відносини в Західній Європі XI ст., А.С. Вязигін звертається до аналізу проповідницької та політичної діяльності соратника Григорія VII – Петра Даміані, який посідає визначне місце серед інтелектуалів західного середньовіччя, а також у житті Католицької церкви. У 1828 р. папа Лев XII проголосив Петра Даміані Учителем Церкви.

В 1895 р. професор Харківського університету публікує своє дослідження «Петр Дамиани и церковно-общественные преобразования XI века» (Вязигин, 1895). Глибокий аналіз особистості Петра Даміані дозволив А.С. Вязигіну досліджувати не тільки біографію, а й ідейний спадок цього церковного реформатора. Головними джерелами, які використовує вчений у своєму дослідженні, були: *Vita Damiani* (Vita B. Petri Damiani, 1849, p. 114) – написано невдовзі після його смерті (між 1076 і 1082–1084 рр.) одним із його учнів, католицьким св. Іоанном із Лоді, та літературна спадщина самого діяча церкви – *Vita S. Romualdi* (Vita beati Romualdi, 1957), *Liber Gomorrhianus* (Гоморська книга) (Damian, St. Peter, 2015), де присутня критика морального занепаду духовенства, *De sancta simplicitate* (Про святу простоту) – роздуми автора про християнське смирення (Damianus Petrus, http://www.documentacatholicaomnia.eu), а також велика кількість листів та проповідей Даміані, звернених до церковних і світських лідерів із закликами до реформ. Багато із цих джерел є фактично розлогими трактатами на різні богословські або дисциплінарні теми. А.С. Вязигін зауважує, що сам П. Даміані закликав адресатів оприлюднити зміст своїх послань. Він також звертався до різних осіб (Феодосія, єп. Сенігалії, Родульфа, єп. Губбіо, абатів Гебізона та Тебальда, мон. Іоанна з Лоді)

із проханням оцінити і, у разі необхідності, виправити його твори, без зміни авторського стилю.

Тематично зміст вказаної монографії А.С. Вязигіна можна розділити на декілька частин. У передмові професор описує становище, яке передує назріванню і процесу церковно-соціальних реформ. Для А.С. Вязигіна, і це дуже важливо підкреслити, церква є зосередженням усього середньовічного життя. Феодальний світ широкою хвилею поглинув цей важливий суспільний інститут. Церква неминуче стає частиною всієї феодальної системи. Вона має велику земельну власність, а всередині її відбувається підміна релігійного життя світським – секулярним. Королі й імператори активно втручаються у справи церкви, призначають єпископів і впливають на вибір пап. Це підривало авторитет духовенства та перетворювало церкву на інструмент політики. Симонія, бродячі ченці, папи у воєнних походах зі зброєю в руках, загальна розбещеність духовенства – усе це викликає в суспільстві внутрішню необхідність до корінних змін. Вимальовуються дві програми перетворень, які суперечать одна одній. Перша – радикальна, де церковні монархи та їхні прибічники сприймають світ як надбання церкви, а римський понтифік є правителем і суддею всесвіту. Для тих, хто заперечує дані прерогативи апостольського престолу, – «меч і анафема». Інша програма пропонує більш м'які та толерантні форми перетворення церковного буття – «повернення до золотого Апостольського століття» завдяки східному аскетизму із суворими його ідеалами. Найяскравішим представником другої програми А.С. Вязигін бачить свого героя П. Даміані, буквально в кожному розділі своєї роботи називає його «прихильником м'яких заходів» (Вязигин, 1895, с. 1–7).

Значну частину свого дослідження А. Вязигін присвячує аналізу практичної діяльності церковного реформатора. Тут учений виділяє кілька ключових моментів. Перший – аскетизм і чернеча дисципліна. П. Даміані, як пише вчений, виявив себе як умілий організатор чернечого життя: керував будівництвом церкви у Фонте-Авеллана, увів інститут мирських братів, які опікувалися господарством. Незабаром П. Даміані набув популярності як духовний наставник, він приділяв багато уваги становищу церкви в Центральній Італії: в Анконській марці, Умбрії, Романьї, Абруццо.

Іншим важливим моментом життя та діяльності П. Даміані була запекла і не завжди тільки інтелектуальна боротьба із симонією та «ніколаїзмом» (єресю прелюбодіяння). Досить детально описує вчений ці важливі проблеми церковного буття, аналізує діалектику П. Даміані. Симонія підривала моральний авторитет церкви, перетворювала духовні посади на предмет купівлі-продажу. П. Даміані виступав за жорсткі заходи щодо викорінення цього явища. Багато священиків ігнорували целібат, що, на думку П. Даміані, руйнувало духовні основи церкви. Його трактат "Liber Gomorrhianus" містив різку критику морального занепаду духовенства, зокрема конкубінату. Незважаючи на деякі ригористичні судження П. Даміані, А.С. Вязигін усе ж називає його «прихильником м'яких заходів» (Вязигин, 1895, с. 20), який повставав проти «крайніх ревнителів» (під крайніми автор розуміє прихильників Гільдебранда).

Останню частину своєї роботи А.С. Вязигін присвятив розгляду впливу ідей П. Даміані на Григоріанську реформу, які визначили надалі курс розвитку середньовічної церкви. Харківський медієвіст виділив головні аспекти цієї програми, які полягають у такому:

– зразок істинності та правильності церкви є «Первісна церква»;

– порядок уручання інвеститури – це порядок символічної передачі посоха, а посох – це символ духовної влади, а не світської, наполягає духовний реформатор. А.С. Вязигін у коментарі цього фрагмента концепції П. Даміані, відзначає велике значення «містичного символізму середньовіччя». Вормська угода, пише він, визнала домагання обох сторін, мусила замінити посох скіпетром, тим самим спробувала ввести новий символ для вирішення цього вкрай важливого і складного питання (Вязигин, 1985, с. 24). Характеризуючи цю частину ідеї реформи П. Даміані, професор А.С. Вязигін мусить мимохіть констатувати, що надмірне наукове завзяття Петра, як і варто було очікувати, призвело до нових смут і розладу: украй теоретичні його побудови розширили обсяг поняття симонії до надзвичайно широких і по суті невизначених розмахів – усілякі стосунки із впливовими особами можна було трактувати

як догідливість та підвести під звинувачення в симонії, але свій головний тезис щодо того, що П. Даміані був «прихильником м'яких заходів», учений залишає незмінним;

– квінтесенцією реформування церковно-політичних відносин П. Даміані вбачав у дружній і узгодженій діяльності папства й імператора. А.С. Вязигін зазначає, що сам середньовічний проповідник був прибічником, а може, і автором так званої теорії «Двох мечів» (Вязигин, 1895, с. 25–26). П. Даміані постійно проводив ту думку, що обидва сани створені для взаємної підтримки, кожен із них має свої обов'язки: «священнослужителя охороняє світська влада, а король спирається на святість священницького звання. Папа й імператор керують усім родом людським у всіх проявах його природи. Але положення Римського первосвященника Даміані ставить вище, ніж імператора, мотивуючи це державними правами міста Рима – «осередку всесвіту». Один папа стоїть на чолі всього світу; на земній кулі багато царів, влада яких обмежується кордонами їхніх областей; папа за честю та саном вище за всіх людей, що живуть у тілі, як цар царів і владика імператорів, до стоп якого припадає всякий імператор» (Вязигин, 1895, с. 28).

Після викладу головних інтенцій цієї теорії А.С. Вязигін усе ж зазначає, незважаючи на авторитет папського престолу, П. Даміані не вважав владу папи необмеженою. Наприклад, він уважав, що Собор вище за папу, а деяких римських єпископів прямо називає єретиками, убивцями та святотатцями.

І тут ми бачимо одну із серйозних суперечностей у викладі поглядів П. Даміані харківським ученим: він, з одного боку, називає Папу Римського «намісником Христа» (Вязигин, 1895, с. 27), «головою світу», а з іншого – небездоганним святим, який має підкорюватися соборним рішенням. Але ця семантична проблема аж ніяк не турбує професора А.С. Вязигіна, для нього важливо розкрити читачу інші суперечності, різницю поглядів у реформуванні церкви між П. Даміані та представниками партії кардинала Гумберта й Папи Римського Григорія VII, це завдання вчений виконує чудово. Він постійно підкреслює розбіжності двох сторін, називає їх «непримиренними суперечностями». Для П. Даміані світська влада була божественним установленням, на думку Григорія VII, вона була людським винаходом, плодом усякого роду насильства, навіюваного дияволом. Петро дивився на імператора як на захисника церкви, прибічники папської влади – як на слугу диявола. Проповідник визнавав лише батьківське підпорядкування імператора папі, ревнителі ж порівнювали папу з головою, а імператора із хвостом. П. Даміані не тільки в помазанику, а й у кожному християнині бачив священнослужителя, Григорій та його прихильники вирівали непрохідну прірву між кліром і паствою (Вязигин, 1895, с. 26–28).

У результаті проведеного аналізу діаметрально протилежних поглядів на розвиток церкви двох сторін, описаних А.С. Вязигіним, мимоволі можна дійти висновку, що концепція П. Даміані більше нагадує взаємини духовної та світської влади як системи «симфонії» у Візантійській імперії. Окрім того, останні пункти роблять з П. Даміані взагалі предтечу протестантської теології. Його критичне бачення дуже відрізняється від концепції безпосередньо Гільдебрандової реформи. Схоже, що саме цю думку хоче довести професор А.С. Вязигін у своїй роботі, на противагу поглядам католицької історіографії (Berger, 1965).

Для закріплення цієї ідеї вчений констатує, що П. Даміані розходився з вождями реформи в цілях і засобах їх досягнення. Він усіляко виступає, як пише А.С. Вязигін, проти «анафеми та збройного впливу». Він не може примиритися з духовним насильством, уважає, що папа без жодних розглядів за дрібні провини накладає анафему. А фізична війна взагалі суперечить моральним обов'язкам християнина, для духовних лідерів і поготів. В описі історичного портрета П. Даміані, який, до речі, складається в нього з одних чеснот, А.С. Вязигін приписує середньовічному проповіднику кредо Л.М. Толстого: «<…> таку рішучу проповідь непротивлення злу насильством Даміані звертав до суспільства». Постійно нападає на Гільдебранда, який накладає анафему без розбору, називає його монахом, одягнутим у лати (Вязигин, 1895, с. 29–32).

Однак на цьому критика укорінених сучасних церковних підвалин не закінчується. Професор А.С. Вязигін звертає увагу на ще одну важливу деталь у проповіді П. Даміані – прагнення церкви до бідності. Для Петра, пише він, багатство церкви існує лише для допомоги іншим. Можливо, ідеї П. Даміані

в майбутньому знайшли відгук у проповіді іншого відомого середньовічного діяча – П'єра Вальдо, засновника руху «ліонських жебраків». Але А.С. Вязигін наголошує, що П. Даміані не виступав проти приватної власності церкви як такої. Уявлення П. Даміані щодо володіння церквою майном А.С. Вязигін порівнює з думками Амвросія, Августина, Григорія Великого, Григорія Богослова і навіть Томи Аквінського, тим самим ставить його в один ряд з іншими визначними світочами та духовними лідерами середньовіччя. Узагалі, як пише А.С. Вязигін, благодійність за релігійними переконаннями, про яку говорять отці церкви, П. Даміані також, є невід'ємною рисою всього середньовіччя, прагнення опанувати Царство Боже на землі (Вязигин, 1895, с. 33–34).

Підбиваючи деякі підсумки своїх наукових розвідок, присвячених особистості П. Даміані та церковно-суспільним реформам XI ст. у Західній Європі, професор А.С. Вязигін переходить до вельми тенденційних, на наш погляд, висновків, з якими не завжди можна однозначно погодитися.

Перше, на що хоче звернути увагу у своєму дослідженні А.С. Вязигін, відмінність способів реалізації церковних перетворень Петра Даміані від способів інших діячів так званої Клюнійської реформи. П. Даміані справді не був прибічником фізичного врегулювання конфліктів церкви та держави. Середньовічний проповідник сподівався на досягнення компромісу між світською та церковною владою, де обидві сторони визнають необхідність відновлення миру та гармонії.

Однак щодо своїх творів і публічних диспутів, варто підкреслити, що П. Даміані завжди жорстко та принципово обстоював свою позицію. Досить згадати його запеклу інтелектуальну боротьбу проти антипапи Гонорія II та його прихильників.

Полемічною, на нашу думку, є теза А.С. Вязигіна про те, що П. Даміані був безперечним прихильникам так званих м'яких реформ (Вязигин, 1895, с. 35–38). М'якими його реформи можна назвати хіба що в розвитку діалогу із владою. Так, наприклад, П. Даміані підтримував церковну політику короля Генріха III, а на Соборі у Франкфурті зміг запобігти розлученню короля (у 1084–1105 рр. імператора) Генріха IV з його першою дружиною Бертою Савойською (Вязигин, 1895, с. 36). На відміну від Гільдебранда, як це підкреслює А.С. Вязигін, він не хотів іти на розрив із германським двором, виступаючи за скликання генерального Собору для подолання схизми. Але його дії не можна назвати м'якими стосовно самої Церкви, її внутрішньої дисципліни та подальшого розвитку. Німецькі історик Г. Вебер (Вебер, 1886) уважав П. Даміані аскетом і «суворим захисником церковних законів», а історик церкви Д. Робертсон – «найбільш ревним прихильником поглядів свого століття» (Робертсон, 1881), з ними значною мірою солідаризується харківський учений. Однак за більш детального розгляду діяльності П. Даміані стає зрозумілим, що його ідеї були не просто «суворі», а досить радикальні. Одна з основних тем його листів – питання чернечої дисципліни, особливо апологія самітництва як вищої форми християнського життя. Для проповідника дуже характерний суворий ригоризм. У своєму творі «Про зневагу до світу» П. Даміані взагалі висловлює песимізм і відмову від активної участі у справах світу, есхатологічні настрої. В іншому творі «Гоморська книга» П. Даміані досить розлого тлумачить поняття гріха розпусти, а винних кліриків пропонує суворо карати (позбавлення сану, тюремне ув'язнення, тілесні покарання). Навіть папа Лев IX, хоча і похвалив ініціативу Петра, нагадав про необхідність виявляти милосердя до грішників.

Ідеалом християнського життя для П. Даміані була безшлюбність. Сам А.С. Вязигін про це пише: «Даміані є яскравим виразником суто середньовічних погляд на жінку та шлюб, на його думку, варто уникати зустрічі із жінками, щоб не впасти у спокусу» (Вязигин, 1895, с. 13–14). Візії Петра стосовно взаємин чоловіка та жінки переплітаються з поглядами Тертуліана, який розглядав шлюб тільки в контексті народження нащадків. Учений мусить констатувати: «Даміані цілком послідовно вимагав від духовенства цілковитої помірності, наполягав у цілій низці творів на безшлюбності священнослужителів» (Вязигин, 1895, с. 13–14). Їхні дружини для нього – прості наложниці. Як відомо, одним із головних стовпів реформи Гільдебранда була безшлюбність священнослужителів. І саме П. Даміані був затятим виразником і протагоністом ідеї повного целібату, яка стала невід'ємною частиною життя священнослужителів Католицької церкви й дотепер. Нагадаємо, що до XI ст. священнослужителі

Західної церкви могли брати шлюб (Вязигин, 1895, с. 16). Критично підходив до цієї вимоги церковної реформи й інший учений Харківського університету, викладач і науковий керівник А.С. Вязигіна, професор В.К. Надлер, який називав вимогу безшлюбності духовенства неприйнятною для істинного християнського вчення (Надлер, 1889, с. 2, 24).

Досить побіжно А.С. Вязигін згадує ставлення П. Даміані до науки як такої. Учений характеризує це ставлення як «типове середньовічне». «Страх і гріховність з одного боку, привабливість – з іншого» (Вязигин, 1895, с. 40–41).

Відомий німецький історик філософії, фахівець у галузі середньовічної думки Курт Флащ (Kurt Flasch) у своїй книзі «Філософське мислення в Середні віки: від Августина до Макіавеллі» (Flasch, 1986, с. 90–95) критично аналізує позицію П. Даміані з питань логіки та філософії, зокрема його антираціоналістичний і антисхоластичний підходи. К. Флаш зазначає, що П. Даміані відкидав спадщину античної філософії (на відміну від пізніших схоластів, як-от Тома Аквінський). Він уважав, що філософія не повинна намагатися осягнути Бога через розум, оскільки логіка несумісна з божественними істинами. П. Даміані, як пише дослідник, бачив істину в подвижництві та самодисципліні, а не в інтелектуальних міркуваннях. Але саме ці моменти професор А.С. Вязигін не воліє розкривати, він ставить П. Даміані на один рівень з Ієронімом, Ромуальдом і Бернаром Клервоським (Вязигин, 1895, с. 35), називає його талановитим письменником і публіцистом, найкращим виразником духовного життя XI ст.

Практично новаторським є твердження А.С. Вязигіна, що плодами П. Даміані скористались радикальні ієрархи. Професор буквально стверджує, що послідовники Гільдебранда перекрутили ідеальні прагнення Петра, а він був лише проповідником-ідеалістом (Вязигин, 1895, с. 42–43). Відчувається, як науковець намагається оскаржити роль реформатора кардинала П. Даміані у становленні папської монархії. Але така позиція А.С. Вязигіна є досить полемічною. Незважаючи на охолодження відносин з Олександром II і Гільдебрандом, П. Даміані завжди був невід'ємною частиною григоріанської реформи. У житті він продовжував виконувати важливі дипломатичні доручення як папський легат. У церковно-політичних відносинах П. Даміані стверджував, що «Костянтинів дар» полягав у визнанні імператором церковного верховенства (principatum) папи, у поступці йому знаків імператорської переваги та передачі понтифіку влади над Італією. Був прибічником, а можливо, й автором середньовічної концепції «Двох мечів», де схилявся до верховенства духовної влади над світською. Такі речі аж ніяк не можуть характеризувати П. Даміані як критика ідей папоцезаризму, що так хоче довести вчений-історик у своєму науковому дослідженні.

Для професора А.С. Вязигіна П. Даміані залишається ідеалістом-реформатором, який приділяв основну увагу зовнішнім аспектам морального оновлення духовенства й виступав проти радикальних методів інших радикальних реформаторів, віддаючи перевагу «м'яким заходам». Він розглядає П. Даміані як прихильника помірних перетворень, спрямованих на покращення дисципліни та моралі в церковному середовищі.

Як загальний **висновок** статті зауважимо таке: наукова робота А.С. Вязигіна «Петро Даміані та церковно-суспільні перетворення XI ст.» є глибоким дослідженням реформаторських рухів у середньовічній церкві. Надбання вченого залишається цінним джерелом для дослідників історії церкви, середньовічної Європи та процесів реформування духовенства. Його аналіз показує, що реформи XI ст. були не просто політичними змінами, а духовним оновленням усієї Католицької церкви, у яких Петро Даміані відіграв ключову роль.

Список використаних джерел:

Бузескул, В. П. (1931). Всеобщая история и её представители в России в XIX – начале XX в. Ленинград: Изд-во АН СССР, Ч. 2. 223 с.

Вайнштейн, О. Л. (1940). Историография средних веков. Москва. 327 с.

Вебер, Г. (1886). Всеобщая история. Москва. Т. 4. 259 с.

Вязигин, А. С. (1889). Борьба Генриха IV с Григорием VII до избрания антикороля Рудольфа Швабского. Отдел ценных изданий и рукописей Центральной научной библиотеки Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина. Д. 400 р. 509 с. 359 л. 3.

Вязигин, А. С. (1891). Григорий VII. Его жизнь и общественная деятельность: Биографический очерк. Санкт-Петербург. 104 с.

Вязигин, А. С. (1896). Новейшие исследования по истории Григория VII и его времени. № 2. Москва. 182 с.

Вязигин, А. С. (1898). Очерки из истории папства в XI в. Гильдебранд и папство до смерти Генриха III. Санкт-Петербург. 300 с.

Вязигин, А. С. (1895). Петр Дамиани, борец за церковно-общественные преобразования XI века: (Проб. лекция, прочит. 10 нояб. 1894 г.). Харьков: тип. Зильберберга. 44 с.

Денисов, А. (1917). А. С. Вязигин. По поводу 25-летия научно-педагогической деятельности Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905). Под ред. М. Г. Халанского, Д. И. Багалея. Харьков.

Лиман, С. И. (1992). А. С. Вязигин как историк-медиевист. ВХУ. Сер.: История. Вып. 25. № 362. С. 124–129.

Лиман, С. И. (2017). Научная и общественно-политическая деятельность профессора Харьковского университета А. С. Вязигина (1867–1919): к 150-летию со дня его рождения. Научные ведомости: Серия «История, политология». № 8 (257). Вып. 42. С. 71–82.

Надлер, В. К. (1889). Папство и его отношение к светской власти до эпохи Григория VII. Харьков.

Робертсон, Д. (1881). История христианской церкви. Санкт-Петербург. Т. 2. 935 с.

Семергей, Е. Г. (2015). А.С. Вязигин – учёный, преподаватель, общественный деятель. Научная мысль Кавказа. № 1 (81). С. 111–115.

Annales Romani // MGH, SS. Bd. V. Hannover. 1844, p. 468–480.

Berger, D. St. Peter Damian. His Attitude Toward the Jews and the Old Testament, The Yavneh Review, 4 (1965), 80–111.

Damian, St. Peter, The Book of Gomorrah and St. Peter Damian's Struggle Against Ecclesiastical Corruption 2015, S. 184.

Damianus, Petrus. De sancta simplicitate. URL: http://www.documentacatholicaomnia.eu/20_50_1007-1072-_Petrus_Damianus,_Sanctus.html

Giesebrecht, W. Uber Arnold von Brescia // Sitzungsberichte der philosophisch -philologischen und historischen Klasse der Kb. Akademie der Wisscnschaft. Munchen, 1873. S. 152.

Gisbert Kranz: Werke in Einzelausgaben. Biographien, Teil 2: Zwölf Reformer. St. Ottilien 1998.

Martens, W. Die Besetzung des päpstlischen Stuhls unter den Kaisem Heinrich III und Heinrich IV. Freiburg, 1887. S. 159, 179.

Mirbt, C. Die Wahl Gregors VII. Marburg, 1891.

MGH. URL: http://www.mgh.de/publikationen

Kurt Flasch. Das philosophische Denken im Mittelalter: von Augustin bis Machiavelli, 1986. P. 90–95.

Vita beati Romualdi / Ed. G. Tabacco. R., 1957.

Vita B. Petri Damiani per Joannem monachum ejus discipulum // Patrologia Latina, 1849. T. 144, p. 114.

References:

Buzeskul, V. P. (1931). Vseobshchaia ystoryia y ee predstavytely v Rossyy v XIX – nachale XX v. [General history and its representatives in Russia in the 19th – early 20th centuries]. L.: Yzd-vo AN SSSR, Ch. 2. 223 s. [in Russia].

Vainshtein, O. L. (1940). Ystoryohrafyia srednykh vekov [Historiography of the Middle Ages]. M. 327 s. [in Russia].

Veber, H. (1886). Vseobshchaia ystoryia [General history]. M. T. 4. 259 s. [in Russia].

Viazyhyn, A. S. (1889). Borba Henrykha IV s Hryhoryem VII do yzbranyia antykorolia Rudolfa Shvabskoho [The struggle of Henry IV with Gregory VII until the election of the anti-king Rudolf of Swabia]. Otdel tsennikh yzdanyi y rukopysei Tsentralnoi nauchnoi byblyoteky Kharkovskoho natsyonalnoho unyversyteta ym. V.N. Karazyna. D. 400 r. 509 s. 359 l. 3. [in Ukrainian].

Viazyhyn, A. S. (1891). Hryhoryi VII. Eho zhyzn y obshchestvennaia deiatelnost: Byohrafycheskyi ocherk [Gregory VII. His life and public activities]. SPb. 104 s. [in Russia].

Viazyhyn, A. S. (1896). Noveishye yssledovanyia po ystoryy Hryhoryia VII y eho vremeny. №2 [The latest research on the history of Gregory VII and his time]. M. 182 s. [in Russia].

Viazyhyn, A. S. (1898). Ocherky yz ystoryy papstva v XI v. Hyldebrand y papstvo do smerty Henrykha III. SPb [Sketches from the History of the Papacy in the Eleventh Century. Hildebrand and the Papacy to the Death of Henry III]. 300 s. [in Russia].

Viazyhyn, A. S. (1895). Petr Damyany, borets za tserkovno-obshchestvennыe preobrazovanyia XI v.: (Prob. lektsyia, prochyt. 10 noiab. 1894 h.) [Peter Damiani, a fighter for church and social reforms in the 11th century]. Kharkov: typ. Zylberberha. 44 s. [in Ukrainian].

Denysov, A. (1917). A. S. Viazyhyn. Po povodu 25-letyia nauchno-pedahohycheskoi deiatelnosty Kharkovskoho unyversyteta za pervyie 100 let eho sushchestvovanyia (1805–1905). Pod red. M. H. Khalanskoho, D. Y. Bahaleia [A. S. Vyazigin. On the occasion of the 25th anniversary of scientific and pedagogical activity of Kharkov University during the first 100 years of its existence (1805–1905)]. Kharkov. [in Ukrainian].

Lyman, S. Y. (1992). A. S. Viazyhyn kak ystoryk-medyevyst. VKhU. Ser.: Ystoryia [A. S. Vyazigin as a medieval historian]. VXY. 25. № 362. S. 124–129. [in Ukrainian].

Lyman, S. Y. (2017). Nauchnaia y obshchestvenno-polytycheskaia deiatelnost professora Kharkovskoho unyversyteta A. S. Viazyhyna (1867–1919): k 150-letyiu so dnia eho rozhdenyia [Scientific and socio-political activities of the professor of Kharkov University A. S. Vyazigin (1867–1919): on the 150th anniversary of his birth]. Nauchnyie vedomosty: Seryia "Ystoryia, polytolohyia". № 8 (257). Vyp. 42. S. 71–82. [in Ukrainian].

Nadler, V. K. (1889). Papstvo y eho otnoshenye k svetskoi vlasty do epokhy Hryhoryia VII [The Papacy and its relation to secular power before the time of Gregory VII]. Kharkov. [in Ukrainian].

Robertson, D. (1881). Ystoryia khrystyanskoi tserkvy [History of the Christian Church]. SPb. T. 2. 935 s. [in Russia].

Semerhei, E. H. (2015). A. S. Viazyhyn – uchenii, prepodavatel, obshchestvennyi deiatel [A. S. Vyazigin – scientist, teacher, public figure]. Nauchnaia misl Kavkaza. № 1 (81). S. 111–115.